BOŽIĆNE JASLICE

Izložba u Etnografskom muzeju Zagreb

Snježana Pavičić
Hrvatski povijesni muzej
Zagreb

Nastavljajući tradiciju prigodnih izložaba uz Božić te nastojeći tako pokazati stare kršćanske i pretkršćanske običaje, u zagrebačkom je Etnografskome muzeju polovicom prosinca 1995. godine otvorena izložba "Božićne jaslice". Tema više nego pogođena za blagdansko raspoloženje, a zanimljiva i zato što prije nje u Hrvatskoj zapravo i nije bilo sustavnog prikaza jedne "jasličke priče".

I dok u drugim zemljama, posebno u Austriji i Italiji već duže vrijeme postoji relevantna literatura o povijesti, tipologiji, ikonografiji i ostalim osobitostima božićnih jaslica, u nas se, osim započetih istraživanja uglednog etnologa dr. Vitomira Belaja, njima nitko nije stručno bavio. Spominjane su samo kao efemerni, nostalgičarski i pomalo romansirani inventar božićnog ugođaja i ništa više. Zato je značenje izložbe u Etnografskome muzeju još i veće.

No iako je termin izložbe naizgled vrlo privlačan, upravo su zbog tog termina nastale i neke poteškoće pri samoj realizaciji izložbe. U božićno su vrijeme, naime, crkveni prostori gotovo nezamislivi bez jasličkih uprizorenja. Te su inscenacije vrlo privlačne i s velikom znatiželjom ih obilaze svi, i mladi i stari. Razumljivo je stoga zašto su na izložbi u Etnografskome muzeju nedostajali neki najatraktivniji i najraskošniji primjerci crkvenih jaslica, kakve su samo u Zagrebu one iz crkve sv. Blaža što ih je 1915. godine napravio Vojta Braniš, ili iz Katedrale i franjevačke crkve.

Posudbe jednostavno nisu došle u obzir.

Prema Lukinu evanđelju, Marija i Josip dolaze u Betlehem u vrijeme cara Augusta. Oko pojave i razvoja jaslica, kao uostalom i oko samog Božića, još ima dosta pitanja i dvojbi. Ipak u jasličkoj se "povijesti" obavezno uvijek spominju one prve, ujedno i najimpresivnije "žive jaslice" koje je navodno na Badnjak, a točno tri godine prije svoje smrti upriličio sv. Franjo Asiški. On je 1223. godine izveo prvu živu inscenaciju Isusova rođenja u jednom vrlo skromnom ambijentu u gradini Greccio, nedaleko od talijanskoga grada Rietija. Toj je neobičnoj polnoćki tada prisustvovalo mnoštvo znatiželjnog i uzbuđenog svijeta koji je bakljama osvjetljavao put ka središnjem događaju, ka liku malog djeteta u jaslama.

Božićne jaslice autora ak. kipara Vinka Fabrisa na izložbi "Božićne jaslice" u Etnografskom muzeju u Zagrebu

Iz Italije se običaj dalje širi cijelom Europom, a preko Njemačke i Austrije stiže i do naših krajeva. No pored tih živih jaslica, i još mnogo prije njih, Isusovo je rođenje postalo neiscrpna tema raznovrsnih umjetničkih nadahnuća. O "Rođenju" su tako skladane pjesme, a kasnije i oratoriji, koncerti te baleti slavnih majstora Bacha, Corellija, Liszta, Čajkovskog... U likovnim umjetnostima Isusov je dolazak na svijet prikazivan na slikama, reljefima i brojnim crkvenim predmetima. U nas je dobro poznat bjelokosni diptih iz Riznice zagrebačke katedrale nastao u 11. stoljeću s prikazom "Kristova rođenja", zatim prikaz na pluteju crkve sv. Nedeljice u Zadru. Impresivni su i reljefi na luneti trogirske katedrale majstora Radovana, pa na Buvininim vratnicama splitske katedrale, kao i na zvoniku te iste katedrale. "Rođenje" je naslikano također na fresci crkve sv. Marije na Škriljinah u istarskom Bermu, a znatno manjim dimenzijama ostvareno je u Hrvojevu misalu iz 1404. godine, ili trogirskom beneventanskom evanđelistaru iz 11. stoljeća. Nalazimo ga istkanog i na oltarnom antependiju zagrebačke katedrale slavne vezilačke radionice Wolfganga Jakoba Stolla iz 17. stoljeća, kao i na još mnogim drugim predmetima. Prve skulpturalno izvedene jaslice najvjerojatnije su one iz kapele franjevačkog samostana na otočiću Košljunu, kraj Punta na Krku. Na njima je jedan vrlo talentirani, ali nepoznati majstor 17. stoljeća prikazao Svetu Obitelj uz glave vola i magarca.

Istodobno s tim umjetničkim dosezima o jaslicama pišu, za njih skladaju i s ljubavlju ih oblikuju i mnogi drugi uglavnom anonimni autori i amateri. A njihovi "Betlehemi" ulaze u kategoriju naivne, priproste i jednostavne "radnje".

I baš kao što u tekstu izložbenoga kataloga napominje autor izložbe iz Etnografskog muzeja prof. Josip Barlek, te su se jaslice "radile za djecu, a radili su ih najviše oni poput djece". Dakle, pomalo infantilni i maštarijama skloni ljudi koji se, oblikujući svoje igračke, intenzivno prisjećaju djetinjstva i svih onih svijetlih svečanih trenutaka punih kolača, neobaveznosti i veselja. To su te pomalo smiješne pučke jaslice s mnoštvom šarenih, često nespretno obrađenih drvenih, glinenih i papirnatih figurica. No, i u toj grupi svakako valja izvojiti neke primjere, recimo drvene figurice za jaslice iz kapelice sv. Roka u Kumrovcu s kraja 19. stoljeća, pa zatim jaslice od drva i papira iz Bistre, ili one iz Velaluke na otoku Korčuli, iz Čučerja i Donje Kupčine.

Posebno su pak zanimljivi primjeri starozagrebačkih jaslica skromne izrade, s papirnatim predlošcima jasličkih likova nalijepljenih na drvene daščice. Popularnost im naročito raste potkraj 19. i u početku 20. stoljeća, a poznati zagrebački prirodoslovac Dragutin Hirc jednom ih prigodom 1900. godine slikovito opisuje ovim riječima: "Jaslice staroga Zagrebčana su jednostavne, ali prirodne i oku mile. Na prikladnoj daski sagradi se najprije štalica sa slamnatim krovom, koji se složi obično od pšeničnih klasova. Desno i lijevo od štalice podignu se briegovi od svježe mahovine. Nuždne bojadisane slike, kojima vele u Zagrebu 'kipci', kupe se na božićnom vašaru, pod kojim šatorićem, prilepe se o drugi papir i onda pozorno izrežu. Ovaj posao obavlja koji den pred božić ili na badnjak sam otac, jer valja sliku izrezati točno i liepo uz obrub boja, dočim od djece jedan reže 'klince', a drugi ih zaoštrava, a treći keljem (tutkalom) maže i slike o nje ljepi. Kolike li naslade, koje li radosti za djecu, kad im otac te poslove porazdijeli."

Govoreći o dometima izložbe "Božićne jaslice" treba reći kako je prikupljeno 118 eksponata, od kojih će neki kasnije biti poklonjeni muzeju. Većina ih pripada tradicijskim i obiteljskim jaslicama, a manji broj crkvenima. Otkriveni su također brojni etnografski aspekti budućih istraživanja, a i locirana su pojedina područja veće zastupljenosti, primjerice, u selu Plemenščina kraj Klenovnika, gdje gotovo svi stanovnici izrađuju jaslice, no ima i prostora vrlo

malog interesa za ovu temu. Osim toga izložba će razgovorima, radionicama i sličnim animacijama sigurno motivirati daljnje prikupljanje, kategoriziranje i obradu ovoga zanimljivog segmetna naše kulturne baštine. Usput, njome se podsjeća i na običaje božićnih čestitara, takozvanih betlehemara koji su u predbožićno vrijeme, odnosno na sam Badnjak nosili kućicu s jaslicama pjevajući božićne pjesme. U tom su kontekstu, kao prateći blagdanski rekviziti značajni i predmeti koji nose ime "zvijezde svetih triju kraljeva", ustvari sito na štapu oblijepljeno šarenim papirima s likovima kraljeva, cvjetićima, božićnim čestitkama, svjećicama i tome slično.

Osim "starinskih" jaslica na izložbi su prisutne i njihove suvremene interpretacije. Od mnogobrojnih autora, među kojima su Vinko Fabris, Ivan i Jelena Antolčić, Eugen Kokot, Ratko Petrić i drugi, valja izdvojiti smiono simbolističko viđenje mladoga varaždinskog skulptora Alena Novoselca, koji je Boga Oca prikazao čvorom zastora, Krista zupčanikom "kotačićem u kojem sve prestaje i počinje", Mariju kao "okrenuti pehar... gral", vola kao stolac i magarca kao piramidu s kuglom. U tom suvremenom konteksu prisjećam se i nekih jaslica koje ukrašavaju izloge naših trgovina, kao što su, na primjer, konstruktivni oblici izrađeni od lego kocaka ili pak božićni crkveni performansi kakve smo posljednih nekoliko godina imali priliku vidjeti u crkvi Majke Božje Lurdske u Zagrebu.

Pored svih vrijednih obilježja izložbe o božićnim jaslicama ipak je šteta što je tako privlačna tema, koja u sebi uključuje maksimalnu sceničnost i teatralnost, prilično suhoparno prezentirana. Isto se odnosi i na "dizajn" pratećega kataloga.

Primljeno: 30. 2. 1996.

SUMMARY

"Nativity Scene"

By Snježana Pavičić

The author offers her review of the Christmas exhibition "Nativity Scene" by the Ethnographic Museum of Zagreb. The exhibition was even more interesting as this theme had never been systematically presented before, and except for the initial research by ethnologist Dr. Vitomir Bolaj, remains entirely unresearched. But the timing of the exhibition at Christmas time turned out to be a definite drawback, as the most attractive Nativity scenes were on display in churches and could not be lent for the exhibition. Therefore the exhibition featured mainly traditional family Nativity scenes, interspersed with only a few examples of church scenes. The museum had 118 objects on loan, and some of which were later donated to the museum. The exhibition was very successful in terms of giving boost to the interest for the collecting, categorization and research of the subject, also fixing the localities and uncovering many aspects for later ethnographic research of this interesting segment of heritage. It the opinion of the author the presentation of the subject, containing so many scenic and theatrical elements, was too dry, as well as the design of the catalogue.

IZLOŽBENA DJELATNOST HRVATSKOGA POVIJESNOG MUZEJA I PREZENTACIJA FOTOGRAFSKE ZBIRKE DOMOVINSKOG RATA

Rhea Ivanuš
Hrvatski povijesni muzej
Zagreb

Jasenovac, razorena katolička crkva, 4.svibnja 1995.
Snimio: N. Čutuk

Svoju muzeološku interpretaciju doživio je fundus u prezentaciji na raznim izložbama priređenima u zemlji i inozemstvu. To su bile edukativno-informativne izložbe, s osnovnim ciljem prikaza stvarne ratne situacije za svijet koji se oglušio na strahote razaranje jedne europske zemlje s bogatom tradicijom i baštinom. Kaže se - "Vremena su dobra - vremena su zla", pa prema tome postoji cijeli sklop okolnosti na koje pojedinac ne može utjecati. Usprkost zlim vremenima, odgovorili smo vizualnom konstruktivnošću i zornim pokazateljima na toliku destrukciju. Opravdano smo se nadali pomoći i razumijevanju svijeta, što je i uslijedilo, ali presporo da